

**RAQAMLI MUHITDA MAFKURAVIY TA'SIR, TARG'IBOT VA
MANIPULYASIYA MEXANIZMLARI**

Rasulov Rustambek Odilovich,

Fan va texnologiyalar universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsent v.b,

falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

E-mail. rustamrasulov07081995@gmail.com

ORCID. 0009-0001-3976-4177

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada raqamli muhitda mafkuraviy ta'sir, targ'ibot va manipulyasiya mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Unda algoritmik boshqaruv, mikro-nishonlash, botlar faoliyati, aks-sado kamerasi, dezinformatsiya va sun'iy intellekt asosidagi manipulyativ kontentning xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, raqamli propaganda vositalarining jamoatchilik fikri, siyosiy ong va ijtimoiy barqarorlikka ta'siri ochib berilib, ularga qarshi media savodxonlikning ahamiyati asoslangan.*

***Kalit so'zlar:** raqamli muhit, mafkuraviy ta'sir, targ'ibot, manipulyasiya, dezinformatsiya, mikro-nishonlash, media savodxonlik*

***Abstract.** This article scientifically analyzes the mechanisms of ideological influence, propaganda, and manipulation in the digital environment. It examines the features of algorithmic governance, microtargeting, bot activity, echo chambers, disinformation, and manipulative content based on artificial intelligence. It also reveals the impact of digital propaganda tools on public opinion, political consciousness, and social stability, and substantiates the importance of media literacy in countering them.*

***Keywords:** digital environment, ideological influence, propaganda, manipulation, disinformation, microtargeting, media literacy*

***Аннотация.** В данной статье научно проанализированы механизмы идеологического воздействия, пропаганды и манипуляции в цифровой среде. Освещены особенности алгоритмического управления, микротаргетинга, деятельности ботов, эффекта эхо-камеры, дезинформации и манипулятивного контента на основе искусственного интеллекта. Также раскрыто влияние инструментов цифровой пропаганды на общественное мнение, политическое сознание и социальную стабильность, а также обосновано значение медиаграмотности в противодействии им.*

***Ключевые слова:** цифровая среда, идеологическое воздействие, пропаганда, манипуляция, дезинформация, микротаргетинг, медиаграмотность*

Kirish. XXI asrda raqamli texnologiyalar ijtimoiy hayotning deyarli barcha qatlamlariga chuqur kirib bordi. Axborot almashinuvi tezlashdi, ommaviy kommunikatsiya markazlashmagan tus oldi, auditoriya esa passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylana boshladi. Biroq aynan shu jarayon raqamli muhitni mafkuraviy kurash, siyosiy ta'sir, psixologik bosim va manipulyativ kommunikatsiya uchun ham nihoyatda qulay makonga aylantirdi. Endilikda g'oyaviy ta'sir faqat gazeta, radio yoki televideniye orqali emas, balki ijtimoiy tarmoqlar, tavsiya algoritmlari, bot tarmoqlari, mikro-nishonlash, memlar, qisqa videolar, sun'iy intellekt yordamida yaratilgan kontent va ma'lumotlar tahliliga asoslangan kommunikativ texnologiyalar orqali amalga

oshmoqda. Bu esa mafkuraviy ta'sirning ko'lamini ham, tezligini ham, yashirinligini ham sezilarli darajada kuchaytirdi.

Raqamli muhitning asosiy xususiyati shundaki, u axborotni faqat uzatmaydi, balki uni saralaydi, ustuvorlashtiradi, takrorlaydi va foydalanuvchining ilgari bildirgan qiziqishlariga moslab qayta taqdim etadi. Natijada inson ko'pincha o'zi erkin tanlayapman deb o'ylagan axborot oqimi ichida aslida algoritmik ravishda yo'naltirilgan muhitda harakat qiladi. Shu jihatdan raqamli makonda mafkuraviy ta'sir ochiq targ'ibot shaklida ham, yashirin psixologik boshqaruv shaklida ham namoyon bo'ladi. Ayniqsa siyosiy kommunikatsiya, ijtimoiy qarashlar, identitet, jamoaviy hissiyot va dushman obrazi bilan bog'liq masalalarda manipulyasiya mexanizmlari nihoyatda nozik va kuchli ishlaydi.

Mazkur mavzuni tahlil qilishning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda raqamli maydondagi mafkuraviy kurash oddiy axborot raqobati emas, balki jamoatchilik fikrini boshqarish, siyosiy qarorlarni ta'sirlantirish, ijtimoiy ishonchni yemirish, qutblashuvni kuchaytirish va fuqarolarning ongida “haqiqat” mezonlarini buzish bilan bog'liq murakkab jarayonga aylandi. Shu bois raqamli muhitdagi targ'ibot va manipulyasiya mexanizmlarini o'rganish nafaqat siyosatshunoslik yoki kommunikatsiya nazariyasi uchun, balki falsafa, sotsiologiya, media savodxonlik va mafkuraviy xavfsizlik nuqtayi nazaridan ham muhimdir.

Muhokama va natijalar. Raqamli muhitdagi mafkuraviy ta'sirni tushunish uchun avvalo “hisoblashga asoslangan targ'ibot”ning mohiyatini anglash lozim. Oksford Internet instituti tadqiqotchilari bu hodisani quyidagicha ta'riflaydi. “Hisoblashga asoslangan targ'ibot deganda internetdagi jamoatchilik fikrini manipulyasiya qilish uchun vazifalangan avtonom skriptlar va algoritmlar tushuniladi” [1]. Bu iqtibos shuni ko'rsatadiki, zamonaviy targ'ibot endi faqat matn yoki shiorlar bilan emas, balki avtomatlashtirilgan texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda ishlaydi. Bizning fikrimizcha, ushbu ta'rif raqamli mafkuraviy ta'sirning eng muhim burilish nuqtasini ochib beradi. Chunki oldingi davrlarda propaganda asosan markazlashgan insoniy mehnatga tayangan bo'lsa, endi u algoritmik kuch bilan ta'minlanmoqda. Natijada bir markazdan minglab akkauntlar, takroriy xabarlar va sun'iy ravishda kuchaytirilgan mavzular orqali jamoatchilik kayfiyatini o'zgartirish imkoniyati paydo bo'ldi. Bu esa targ'ibotni nafaqat tezkor, balki ko'zga tashlanmaydigan darajada sistematik tusga olib keldi.

Mazkur o'zgarishning ikkinchi muhim ko'rinishi – maxsus tashkillashtirilgan raqamli ta'sir guruhlari faoliyatidir. Oksfordning yana bir hisobotida shunday deyiladi. “Kiber qo'shinlar – bu ijtimoiy tarmoqlarda jamoatchilik fikrini manipulyasiya qilishga safarbar etilgan hukumat, harbiy yoki siyosiy partiya jamoalaridir” [2]. Bu ta'rifdan

ko‘rinadiki, raqamli muhitdagi mafkuraviy kurash tasodifiy foydalanuvchilar faoliyatigina emas; u ko‘pincha tashkillashtirilgan, resurs bilan ta‘minlangan va maqsadli strategiyaga ega subyektlar tomonidan olib boriladi. Bizning fikrimizcha, aynan shu nuqta raqamli kommunikatsiyani “neytral maydon” deb tushunish xatoligini fosh etadi. Chunki ko‘pincha internet erkin fikrlar makoni sifatida tasvirlanadi, ammo amalda u kuchli aktorlar o‘z manfaatiga mos ravishda shakllantiradigan siyosiy-axborot maydoniga ham aylanmoqda. Demak, raqamli muhitda ko‘rinayotgan “ommaviy kayfiyat”ning bir qismi tabiiy jamoatchilik fikri emas, balki sun‘iy ravishda yo‘naltirilgan fikr oqimi bo‘lishi mumkin.

Raqamli manipulyasiyaning eng nozik mexanizmlaridan biri mikro-nishonlash, ya‘ni foydalanuvchini umumiy auditoriya sifatida emas, balki ma‘lumotlar bazasidagi alohida psixologik va xulqiy profil sifatida ko‘rishdir. International IDEA nashrida bu holat quyidagicha ifodalanadi. “Saylovchiga oid ma‘lumotlarning mavjudligi va tafsilotlilik siyosiy kampaniyalarning yangi tayanch toshiga aylandi” [3]. Bu yerda gap shunchaki statistika haqida emas, balki saylovchi yoki foydalanuvchining hissiy reaksiyasi, qiziqishi, qo‘rquvi, ehtiyoji va qadriyatlarini hisobga olib, unga moslashtirilgan xabarni yetkazish haqida bormoqda. Bizningcha, mikro-nishonlash oddiy reklama usuli emas, balki mafkuraviy ta‘sirning chuqurlashgan shaklidir. Chunki u ommaga bir xil shiorni uzatmaydi; aksincha, har bir qatlamga alohida narrativ beradi. Natijada bir siyosiy kuch turli guruhlariga o‘zaro zid bo‘lgan va‘dalarni ham sezilmaydigan tarzda yetkazishi mumkin. Bu esa umumiy siyosiy muhokama maydonini yemiradi, chunki fuqarolar endi bir xil axborot bilan emas, har biri o‘ziga mo‘ljallangan alohida axborot kapsulasi bilan yashay boshlaydi.

Mikro-nishonlashning samaradorligi foydalanuvchi uchun uning ko‘rinmasligida hamdir. Shuning uchun manipulyasiyaning yana bir mexanizmi – shaffoflikning pasayishi hisoblanadi. Ijtimoiy tarmoqlarda nishonlash masalasiga oid Yevropa ma‘lumotlarni himoya qilish kengashi hujjatida shunday deyilgan. “Faqat “reklama” so‘zining o‘zi foydalanuvchilarga ularning faoliyati maqsadli reklama uchun kuzatilayotganini tushuntirishga yetarli emas” [4]. Bu juda muhim fikr, chunki foydalanuvchi ko‘pincha o‘ziga ko‘rsatilayotgan kontentning qanday ma‘lumotlar asosida tanlanganini, uning qaysi xatti-harakati monitoring qilinganini va nega aynan shu xabar unga uzatilayotganini anglamaydi. Bizning fikrimizcha, bu yerda manipulyasiya muammosi axborotning yolg‘on yoki rostligidagina iborat emas. Asosiy muammo – axborot tanlash mezonlarining yashirinligidir. Inson o‘ziga ta‘sir ko‘rsatilayotganini bilmasa, u tanqidiy himoya mexanizmlarini ham ishga tushirmaydi. Shu sababli raqamli muhitda erkinlik masalasi faqat “gapirish huquqi” bilan emas, balki

“nega aynan shu xabarni ko‘ryapman?” degan savolga javob bera olish bilan ham bog‘liq.

Raqamli targ‘ibotning kuchini oshirayotgan navbatdagi omil – ijtimoiy tarmoq algoritmlarining mo‘‘tadil emas, keskin, hissiy va bahsli kontentni faolroq ko‘tarishidir. OECD hisobotida bu jarayon aniq ifodalangan. “Ijtimoiy tarmoq algoritmlari mo‘‘tadil qarashlarga qaraganda chekka qarashlarni ko‘proq kuchaytiradi” [5]. Ushbu jumla raqamli manipulyasiyaning strukturaviy tabiatini ochib beradi. Demak, muammo faqat yomon niyatli aktorlarda emas; platformalarning o‘z ichki iqtisodiy mantig‘i ham keskin kontentni mukofotlaydi. Chunki hissiy reaksiya uyg‘otadigan, g‘azab yoki qo‘rquv keltirib chiqaradigan, “biz” va “ular”ni qarama-qarshi qo‘yadigan materiallar ko‘proq ko‘riladi, ko‘proq bo‘linadi va ko‘proq muhokama tug‘diradi. Bizningcha, aynan shu mexanizm raqamli muhitdagi mafkuraviy qutblashuvning markazida turadi. Chunki platforma iqtisodi e‘tibor uchun kurashadi, e‘tibor esa ko‘pincha muvozanatli fikrga emas, keskinlikka og‘adi. Natijada mafkuraviy ta‘sirning eng muvaffaqiyatli shakli dalillarga emas, hissiyotga tayanadigan shakl bo‘lib qolmoqda. Bu esa sog‘lom jamoatchilik muhokamasini qiyinlashtiradi.

Shu o‘rinda “aks-sado kamerasi” deb ataluvchi hodisa ham muhimdir. PNAS jurnalida chop etilgan tadqiqotda mualliflar quyidagini qayd etadi. “Natijalarimiz shuni ko‘rsatadiki, o‘xshash qarashdagi foydalanuvchilarning gomofil klasterlarga yig‘ilishi onlayn dinamikada ustunlik qiladi” [6]. Bu fikrning mazmuni shundaki, foydalanuvchilar ko‘proq o‘ziga o‘xshaganlar bilan muloqot qiladi, shunga mos manbalarni kuzatadi va asta-sekin o‘sha muhitdagi qarashlarni yanada “tabiiy haqiqat” sifatida qabul qila boshlaydi. Bizning fikrimizcha, aks-sado kamerasi raqamli manipulyasiyaning eng xavfli shakllaridan biri, chunki bunda tashqi bosim hamisha sezilmaydi. Inson o‘zining mustaqil xulosasiga kelgandek tuyuladi, ammo amalda u bir xil fikr takrorlanadigan yopiq axborot muhitida shakllanadi. Bunday sharoitda qarama-qarshi nuqtayi nazar dushmanona, yolg‘on yoki tahdidli bo‘lib ko‘rina boshlaydi. Natijada mafkuraviy ta‘sir tashqi buyruq ko‘rinishida emas, ichkilashtirilgan “ishonch” ko‘rinishida mustahkamlanadi.

Raqamli targ‘ibotning samaradorligini oshiruvchi yana bir muhim omil – yolg‘on axborot oqimining tezligi va uni keyinchalik rad etishning qiyinligidir. RAND tadqiqotida bu holat juda ta‘sirli tarzda ifodalanadi. “Qisqacha aytganda, yolg‘onlar favvorasiga haqiqatning suv purkagichi bilan qarshi turishni kutmang” [7]. Shu hisobotda, shuningdek, rad etish va tuzatishlar ko‘pincha kam samarali bo‘lishi ta‘kidlanadi. Bu holatning psixologik sababi ham bor. inson birinchi eshitgan ma‘lumotni ko‘proq eslab qoladi, keyingi tuzatish esa har doim ham avvalgi taassurotni yo‘q qila olmaydi. Bizningcha, ushbu xulosa raqamli mafkuraviy xavfsizlik masalasida

juda muhim ogohlantirishdir. Chunki ko‘pincha jamiyat yolg‘on axborot tarqalib bo‘lgachgina unga javob qaytaradi. Aslida esa himoya strategiyasi reaktiv emas, proaktiv bo‘lishi zarur. media savodxonlikni oldindan kuchaytirish, ishonchli manbalar tizimini mustahkamlash va axborot iste‘moli madaniyatini shakllantirish lozim. Aks holda, keyingi raddiyalar birinchi ta‘sirni to‘liq bartaraf eta olmaydi.

So‘nggi yillarda manipulyasiya mexanizmlari sun‘iy intellekt bilan yanada murakkablashdi. OECD sun‘iy intellekt bo‘yicha hujjatida quyidagicha ogohlantiriladi. “Ehtimoliy xatarlar qatoriga generativ sun‘iy intellektning dezinformatsiya, dipfeyklar va boshqa manipulyasiya qilingan kontent orqali suiiste‘mol qilinishi kiradi” [8]. Bu yangi bosqichda targ‘ibot faqat matn yoki bot bilan cheklanmaydi; endi real odamga o‘xshash ovoz, soxta video, montaj qilingan nutq, sun‘iy surat va “ishonchli ko‘rinadigan” avtomatik kontentlar ham mafkuraviy ta‘sir vositasiga aylanmoqda. Bizning fikrimizcha, generativ sun‘iy intellekt raqamli targ‘ibotning sifat jihatidan yangi bosqichini boshlab berdi. Ilgari yolg‘onni aniqlash nisbatan osonroq bo‘lsa, endi vizual va audio dalillar ham ishonchsiz bo‘lib bormoqda. Bu esa haqiqat mezonining o‘zini zaiflashtiradi. Mafkuraviy ta‘sir aynan mana shu noaniqlikdan foydalanadi. odamlar “nimaga ishonishni bilmay qolgan” vaziyatda hissiy jihatdan yaqin yoki identitetga mos narrativni osonroq qabul qiladi. [13,15,18]

Shunday qilib, raqamli muhitdagi mafkuraviy ta‘sir mexanizmlari bir-biridan alohida ishlamaydi. Avval foydalanuvchi haqidagi ma‘lumotlar yig‘iladi, keyin u mikro-nishonlanadi, so‘ng algoritmlar unga mos va hissiy jihatdan kuchli kontentni takror-takror chiqaradi, botlar va koordinatsiyalashgan tarmoqlar esa ushbu mavzuni “ommalashgan”dek ko‘rsatadi. Agar buning ustiga dipfeyk, soxta skrinshot, manipulyativ vizual va tezkor repostlar qo‘shilsa, foydalanuvchi sun‘iy qurilgan axborot haqiqatini tabiiy jamoatchilik fikri deb qabul qilishi mumkin. Shu bois raqamli targ‘ibotning kuchi faqat bitta xabarda emas, balki xabar, platforma, algoritm, ma‘lumot va psixologik reaksiyaning o‘zaro uyg‘unlashgan tizimida namoyon bo‘ladi.

Mazkur jarayonning ijtimoiy oqibatlari ham chuqurdir. Birinchidan, jamoatchilik muhokamasi parchalangan axborot kapsulalariga bo‘linadi. Ikkinchidan, siyosiy va ma‘naviy qutblashuv kuchayadi. Uchinchidan, ishonch institutlari – OAV, ekspertiza, ilmiy manbalar, davlat institutlari va hatto kundalik faktlar ham shubha ostiga olinadi. To‘rtinchidan, manipulativ kontentning ko‘pligi insonning diqqatini qisqartiradi va chuqur tahlil o‘rniga tezkor emotsional reaksiyani rag‘batlantiradi. Natijada mafkuraviy ta‘sirning markazida mazmun emas, aks-sado; dalil emas, effekt; haqiqat emas, ko‘rinish ustun kela boshlaydi.

Shu sababli raqamli muhitda mafkuraviy xavfsizlikni ta‘minlash masalasi faqat texnik filtrlar yoki kontentni o‘chirish bilan hal bo‘lmaydi. Bu yerda media

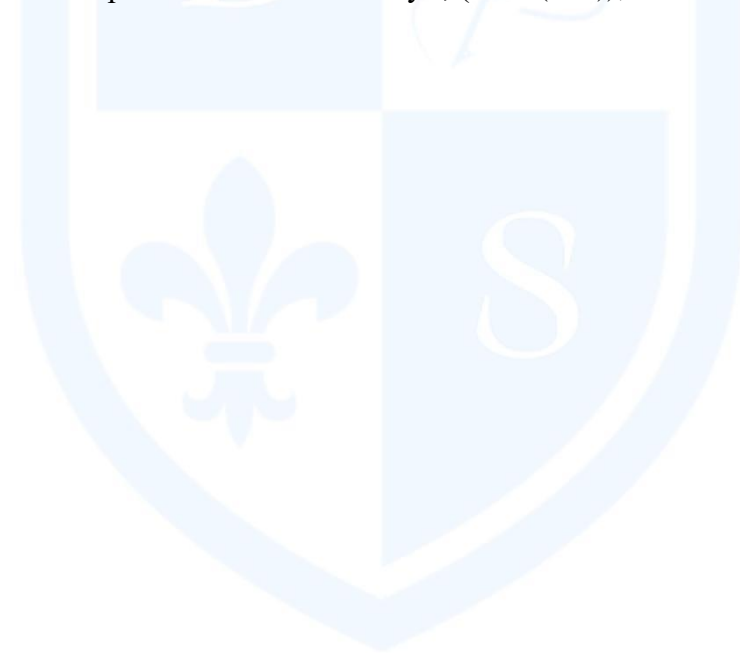
savodxonlik, algoritmik shaffoflik, ma'lumotlar muhofazasi, platformalar mas'uliyati, ta'lim tizimida tanqidiy fikrlashni kuchaytirish va ishonchli jamoatchilik muhokamasi madaniyatini rivojlantirish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Aks holda, raqamli makon shunchaki kommunikatsiya vositasi bo'lib qolmay, ong, identitet va ijtimoiy kayfiyat ustidan kurash olib boriladigan doimiy manipulyativ maydonga aylanadi.

Xulosa. Raqamli muhitda mafkuraviy ta'sir, targ'ibot va manipulyasiya mexanizmlari zamonaviy kommunikatsiyaning eng dolzarb muammolaridan biridir. Tahlil shuni ko'rsatadiki, bu mexanizmlar bir necha qatlamda ishlaydi. birinchidan, algoritmlar va avtomatlashtirilgan skriptlar jamoatchilik fikrini yashirin boshqarish vositasiga aylanmoqda; ikkinchidan, kiber qo'shinlar, botlar va koordinatsiyalangan tarmoqlar sun'iy ravishda mavzularni ommalashtiradi; uchinchidan, mikro-nishonlash foydalanuvchini alohida profil sifatida ko'rib, unga maxsus moslashtirilgan mafkuraviy xabar yetkazadi; to'rtinchidan, aks-sado kamerasi va algoritmik saralash qutblashuvni kuchaytiradi; beshinchidan, dezinformatsiya va dipfeyk texnologiyalari haqiqat mezonlarini izdan chiqaradi. Demak, raqamli propaganda oddiy yolg'on xabar tarqatishdan iborat emas. U ma'lumot yig'ish, hissiy reaksiyani hisoblash, auditoriyani segmentlash, ko'rinarli va ko'rinmas ta'sir kanallarini birlashtirish hamda foydalanuvchini o'z qarorini mustaqil qabul qilayotgandek his qildirish orqali ishlaydi. Aynan shuning uchun unga qarshi kurash ham faqat taqiqlar yoki kechikkan raddiyalar bilan cheklanmasligi kerak. Eng to'g'ri yo'l – tanqidiy tafakkurga ega, media savodli, algoritmik ta'sirni anglay oladigan va haqiqatni tekshirish madaniyatiga ega fuqarolik muhitini shakllantirishdir. Raqamli davrda mafkuraviy barqarorlikning eng muhim sharti ham shudir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Neudert L.-M., Kollanyi B., Howard P. N. Computational Propaganda in Germany. A Cautionary Tale. – Oxford. Oxford Internet Institute, 2017. – P. 3.
2. Bradshaw S., Howard P. N. Troops, Trolls and Troublemakers. A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation. – Oxford. Oxford Internet Institute, 2017. – P. 2.
3. Dobber T., O' Fathaigh R., Borgesius F. Z. va boshqalar. Digital Microtargeting. – Stockholm. International IDEA, 2018. – P. 6.
4. European Data Protection Board. Guidelines 8/2020 on the Targeting of Social Media Users. – Brussels, 2021. – P. 25.
5. OECD. Public Communication Scan of the United Kingdom. – Paris. OECD Publishing, 2023. – P. 79.
6. Cinelli M., De Francisci Morales G., Galeazzi A., Quattrociocchi W., Starnini M. The Echo Chamber Effect on Social Media // PNAS. – 2021. – Vol. 118, No. 9. – P. 1.
7. Paul C., Matthews M. The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model. Why It Might Work and Options to Counter It. – Santa Monica. RAND Corporation, 2016. – P. 8.
8. Lorenz P., Perset K., Berryhill J. Initial Policy Considerations for Generative Artificial Intelligence. – Paris. OECD, 2023. – P. 4.
9. Rasulov, Rustambek. “O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarining yoshlar dunyoqarashi siyosiy ijtimoiylashuviga ta'siri.” «ACTA NUUZ» 1.1.4. 1 (2025). 169-171.

10. Tursunov O., Rasulov R. O. Zamonaviy dasturlash muhitida arifmetik amallarni avtomatlashtirish. *# winforms asosida kalkulyator modeli //Академические исследования в современной науке.* – 2025. – Т. 4. – №. 19. – С. 23-26.
11. Rasulov R. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarining yoshlar dunyoqarashi siyosiy ijtimoiylashuviga ta’siri //«ACTA NUUZ». – 2025. – Т. 1. – №. 1.4. 1. – С. 169-171.171.
12. Rasulov R. The importance of education and upbringing in forming political socialization in the worldview of youth //Академические исследования в современной науке. – 2024. – Т. 3. – №. 48. – С. 124-132.
13. Odilovich, Rasulov Rustambek. “Cultural basics of education and the role of youth in it. Philosophy And Life International Journal. ISSN 2181-9505. Doi jurnal 10.26739/2181-9505.”
14. Odilovich R. R. The Essence of Political Socialization Processes and their Role in Social Development //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2024. – Т. 37. – С. 32-41.
15. Odilovich, Rasulov Rustambek. “Yoshlar bilan ishlash tizimida ma’naviy-mafkuraviy omillarning yoshlar ongiga ta’siri.” International Journal of Scientific Research 2 (2023). 147-152.
16. Rasulov R. Zamonaviy kommunikatsion texnologiyalarning jamiyatdagi mafkuraviy jarayonlarga bo‘lgan ta’siri //«ACTA NUUZ». – 2025. – Т. 1. – №. 1.12. – С. 176-179.
17. Мадаминова, Н. З. (2023, February). Глобаллашув даврида маънавий тарбия масалалари зарурати. In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 2, No. 1, pp. 606-615).
18. Мадаминова, Н. З. (2022). Ижтимоий фанларни ўқитишни модернизациялаштиришнинг педагогик механизмлари. Экономика и социум, (11-2 (102)), 479-482.

UNIVERSITY
OF BUSINESS
AND SCIENCE